

УДК 343.222

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.6.27>**Альона Агеєнко,**

аспірантка кафедри кримінального права № 1

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРО ОБҐРУНТОВАНІСТЬ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДЕКЛАРУВАННЯ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

У статті висвітлено проблему обґрунтованості криміналізації статті 366–2 Кримінального кодексу України (далі – КК України), визначення її практичного та теоретичного значення. Протидія корупції в Україні є одним із найважливіших завдань нашої держави, оскільки це негативне явище завдає значної економічної та політичної шкоди. Одним із головних напрямів реалізації державної політики є створення дієвої системи запобігання та протидії корупції, виявлення та подолання її передумов і наслідків, викриття корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень, а також прийняття нормативно-правових актів стосовно притягнення винних осіб до відповідальності за їх порушення. Актуальність порушеної проблематики на сучасному етапі розбудови України зумовлена активною участю нашої держави на міжнародно-правовій арені та подальшим удосконаленням чинного КК України, яке повинно здійснюватися з урахуванням загальновизнаних міжнародних і європейських правових стандартів і принципів. Відсутність до 2014 року в національному законодавстві норм, які встановлювали б адміністративну та кримінальну відповідальність за декларування завідомо недостовірних відомостей, безперечно, давала змогу таким особам не декларувати частину свого майна або доходів, які не відповідають рівню їхніх офіційних статків та можуть свідчити про факти їх незаконного збагачення. Проте ст. 366-1 КК України була визнана такою, що суперечить Конституції України, Конституційний Суд України дійшов висновку, що використання юридичних конструкцій, у яких відсутній чіткий перелік законів, унеможливує однозначне визначення кола суб'єктів злочину, а відсилочні норми унеможливають встановлення кола їх адресатів. 04 грудня 2020 р. відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» ст. 366-1 КК України було виключено та доповнено ст. 366-2 КК України.

Ключові слова: корупція, запобігання корупції, декларування, недостовірна інформація, суб'єкт декларування.

Постановка проблеми. З моменту проголошення незалежності України корупція розглядається як загроза національній безпеці, стабільності та економічному зростанню держави. Корупція є одним із найнебезпечніших явищ для держави, що підриває авторитет органів державної влади, руйнує основні принципи, на котрі спирається будь-яка розвинута демократична держава.

Стан дослідження. Питаннями запобігання та протидії корупції займалися такі вчені, як П. П. Андрушко, М. Г. Арманов, І. А. Мельник, В. М. Попович, В. М. Киричко, О. О. Книженко, В. Г. Кундеус та багато ін. З огляду на динамічні зміни, які відбуваються в антикорупційному законодавстві України, виникає потреба дослідження цього питання.

Зважаючи на це, метою статті є дослідження обґрунтованості криміналізації декларування недостовірної інформації.

Виклад основного матеріалу. Для вирішення питання про те, чи є та чи інша кримінально-правова норма соціально зумовленою (тобто чи відповідає вона суспільним потребам), в науці запропоновано виділяти величезну кількість відповідних обставин. Під соціальною зумовленістю кримінального закону розуміють процес виявлення суспільно небезпечних форм індивідуальної поведінки, визнання допустимості, можливості та доцільності кримінально-правової боротьби з ними [1, с. 29]. В. І. Борисов зазначає, що соціально-правова зумовленість кримінального закону визначається різноманітними за значущістю соціальними, економічними, політичними, психологічними, правовими та іншими чинниками, встановлення й розкриття яких дає можливість пояснити необхідність кримінально-правової охорони певних суспільних відносин, прогнозувати розвиток тих чи інших інститутів кримінального законодавства, підвищити обґрунтованість змісту закону [2, с. 28].

Виходячи з особливостей кримінальної відповідальності декларування недостовірної інформації, вбачається, що для визначення його соціальної зумовленості доцільним буде розглянути такі фактори: соціальні, нормативно-правові та кримінологічні. Розглянемо детальніше кожен з указаних груп факторів.

Розпочнемо із дослідження соціальних факторів. Найбільш яскравим показником необхідності криміналізації слід вважати загалом несприятливу динаміку корупційних правопорушень в Україні. Криміногенна обстановка останніми роками характеризується наявністю вкрай негативної та дуже стійкої тенденції зміни структури правопорушень, пов'язаних з корупційною діяльністю, їхньої поширеності.

Що ж до нормативно-правових факторів, то на міжнародному рівні прийнята низка нормативно-правових документів. Зокрема, у статті 24 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, яка була ратифікована Законом України від 18 жовтня 2006 року № 251-V, задекларовано, що кожна держава-учасниця розглядає можливість вжиття таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання будь-якого умисно вчиненого злочину, передбаченого цією Конвенцією, злочинном, без участі у вчиненні таких злочинів, приховання або безперервного утримання майна, якщо відповідній особі відомо, що таке майно здобуто в результаті будь-якого зі злочинів, що визначений цією Конвенцією [3].

Враховуючи норми міжнародного законодавства, які дозволяють вживати законодавчі заходи щодо посилення відповідальності за вчинення корупційних правопорушень та встановлювати санкції, адекватні й сумірні зі ступенем суспільної небезпеки вчинених діянь, і були внесені відповідні зміни до ст. 366-1 КК України «Декларування недостовірної інформації») та відповідно до ст. 172-6 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП). Проте 27 жовтня 2020 р. Велика палата Конституційного Суду України розглянула на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII (Відомості Верховної Ради України, 2014 р., № 49, ст. 2056) зі змінами, Кримінального кодексу України у п. 17 вказала, що орган конституційної юрисдикції зазначав, що незважаючи на те, що корупція є однією з основних

загроз національній безпеці України, протидія корупції має здійснюватися виключно правовими засобами з дотриманням конституційних принципів та приписів законодавства, ухваленого відповідно до Конституції України (абзац четвертий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 26 лютого 2019 року № 1-р/2019) [4].

Конституційний Суд України вважає, що встановлення кримінальної відповідальності за декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації, а також умисне неподання суб'єктом декларування декларації є надмірним покаранням за вчинення цих правопорушень. Негативні наслідки, яких зазнає особа, притягнута до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених статтею 366-1 КК України, непропорційні шкоді, яка настала або могла настати у разі вчинення відповідних діянь.

І, відповідно, у п. 18 вказав, що наведене свідчить, що законодавець не дотримав принципів справедливості та пропорційності як елементів принципу верховенства права, а отже, стаття 366-1 КК України суперечить частині першій статті 8 Основного Закону України. Отже, судді КСУ визнали такими, що не відповідають Конституції України, деякі пункти і статті Закону України «Про запобігання корупції», що стосуються повноважень Національного агентства з питань запобігання корупції, і ст. 366-1 КК України, яка встановлювала кримінальну відповідальність за декларування недостовірної інформації. Ці норми втратили чинність із дня ухвалення Конституційним Судом України рішення, яке є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено [4].

Розпочалася широка дискусія. Так, Ю. Г. Барабаш зазначив, що після ухвалення «антикорупційного» рішення КСУ виникло багато галасу. Це рішення викликало не лише спротив українців, а й негативну реакцію західних партнерів, які розглядають його як відкат назад у питаннях протидії корупції в сенсі функціонування цілісного інституційного механізму боротьби з цією проблемою. По гарячих слідах Президент тоді вніс і законопроект, яким пропонував припинити повноваження всього складу КСУ. Проте Влада має розуміти, що до рішень КСУ потрібно ставитися з належною повагою, виконувати їх, а не кричати одразу, що ми розженемо суд, коли рішення не подобається (хотів тут нагадати, що американському президенту Ф. Рузвельту свого часу так і не вдалося авантюра із «захопленням» Верховного Суду через збільшення його чисельності, коли суд заблокував його 11 реформаторських законів). Останнє. Кон-

ститутційний суд має надзвичайно широкі гарантії незалежності натеper, зокрема й неможливість звільнення судді жодним іншим суб'єктом, окрім самого суду. Я не певен, що це правильний підхід. Ймовірно, потрібно знову вносити зміни до Конституції в цій частині для того, щоб, з одного боку, не применшити його незалежність, а з іншого – налаштувати на конструктивний діалог КСУ із владою [5].

04 грудня 2020 р. відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» ст. 366-1 КК України було виключено та доповнено ст. 366-2 КК України.

Криміналізація діянь щодо декларування недостовірної інформації, зумовлена такими кримінологічними факторами, як їх суспільна небезпечність та відносна поширеність.

Сутність такої категорії, як суспільна небезпечність, полягає в тому, що діяння або заподіює шкоду відносинам, які охороняються кримінальним законом, або містить реальну можливість заподіяння такої шкоди. Критеріями оцінки суспільної небезпечності є об'єктивні й суб'єктивні ознаки злочину: об'єкт, на який посягає злочин, наслідки, спосіб вчинення злочину, форма вини, мотив, мета та ін. Тільки їх сукупність може розкрити об'єктивну, реальну небезпечність злочину, його тяжкість [6, с. 73]. Суспільна небезпечність діяння визначається насамперед важливістю, значущістю тих суспільних відносин, на які воно посягає (об'єктом), а також тими наслідками (шкодою, збитком), які настають [7, с. 40].

Щодо доцільності кримінально-правових заходів боротьби із декларуванням недостовірної інформації слід наголосити, що встановлення кримінальної репресії за певне діяння є крайнім заходом боротьби з правопорушеннями. Відповідальність за цією статтею настає за умисне внесення суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої Законом України «Про запобігання корупції», якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму від 500 до 4000 прожиткових мінімумів для працездатних осіб; і ч. 2 передбачає відповідальність за умисне внесення суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей до декларації

особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої Законом України «Про запобігання корупції», якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму понад 4000 прожиткових мінімумів для працездатних осіб. У примітці ст. 366-2 КК України визначається, що суб'єктами декларування у цій статті та статті 366-3 цього Кодексу є особи, які зазначені у пункті 1, підпунктах «а» і «в» пункту 2 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», які відповідно до частин першої, другої статті 45 Закону України «Про запобігання корупції» зобов'язані подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування [8]. Законом внесено зміни до Примітки до статті 172⁶ Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), які уточнюють суб'єктів цього правопорушення (з огляду на положення статей 3 та 45 Закону України «Про запобігання корупції»), а також дозволяють накладати адміністративні стягнення за цією статтею у разі, коли відомості в декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, відрізнятимуться від достовірних на суму «від 100 до 500 прожиткових мінімумів для працездатних осіб», а не «від 100 до 250 прожиткових мінімумів для працездатних осіб», як зазначено в чинній редакції. Запропоновані до КУпАП зміни, як наслідок, дозволяють підняти і поріг кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації.

Наведені обставини, зокрема очевидний брак відповідної практики Верховного Суду України, відсутність єдності наукових підходів щодо регламентації кримінальної відповідальності за цей злочин, ускладнюють кримінально-правову кваліфікацію діянь за ст. 366-2 КК України. Отже, очевидно є актуальність дослідження кримінально-правової кваліфікації за декларуванням недостовірної інформації за законодавством України.

Що ж до необхідності криміналізації декларування недостовірної інформації, то наведемо точки зору науковців. Так, К. К. Полькін вказує, що вона зумовлюється наявністю таких підстав: 1) несприятлива динаміка такого виду діянь; 2) істотний розвиток нової групи суспільних відносин на підставі соціальних, політичних, економічних змін у державі; 3) необхідність кримінально-правової гарантії охорони конституційних прав та свобод; 4) наявність міжнародно-правових зобов'язань України щодо протидії корупційним правопору-

шенням. І, продовжує науковець, найбільш яскравим показником необхідності криміналізації слід уважати загалом несприятливу динаміку корупційних правопорушень в Україні. Криміногенна обстановка останніми роками характеризується наявністю вкрай негативної та дуже стійкої тенденції зміни структури правопорушень, пов'язаних з корупційною діяльністю, їхньої поширеності у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг [9, с. 148].

І. І. Митрофанов вказує на певні недоліки щодо криміналізації цієї статті: здавалося б, що певним чином на корупційні процеси у вищих ешелонах влади може вплинути е-декларування. Проте подання е-деклараций показало, що ні наявність кримінально-правових норм, ні наявність спеціалізованих органів протидії корупції, ні можливість вільного доступу необмеженої кількості громадян до цих декларацій неспроможні сьогодні зупинити таке ганебне асоціальне явище, яким є корупція [10, с. 125]. Подібної думки дотримується І. В. Бульба, яка зазначає, що останнім часом український законодавець досить швидкими темпами реформує нормативно-правову базу нашої держави, проте ефективність її застосування має бути кращою [11, с. 42].

Так, на думку В. П. Попович, оскільки метою внесення до декларації завідомо неправдивих відомостей здебільшого буде приховування інших протиправних діянь (у тому числі й злочинів), саме в результаті вчинення яких були набуті зазначені вище блага та за які чинним законодавством України вже передбачено певний вид юридичної відповідальності, то додаткова криміналізація фактично «способу» приховування раніше вчинених протиправних діянь є надмірною, а тому декларування недостовірної інформації саме по собі не досягає рівня суспільної небезпечності для того, щоб визнаватись злочином [12]. Близькою до такого висновку є думка К. В. Юртаєвої, за якою головною метою застосування норми КК України про відповідальність за декларування недостовірної інформації та неподання декларації суб'єктом декларування варто визнати забезпечення належної дисципліни в поданні декларацій особами, уповноваженими на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, і здійснення стримуючої ролі щодо інших корупційних правопорушень [13, с. 187]. Зазначені науковці висловили різні погляди на проблему, яка розглядається, що зумовлює необхідність подальших наукових досліджень у цьому напрямі.

Висновки

Зважаючи на вищевикладене, можемо зазначити, що про будь-яку динаміку такого діяння, як декларування недостовірної інформації, сьогодні вести мову ще зарано, оскільки це новий склад злочину, який у зв'язку з недоопрацюванням і постійними змінами викликає проблеми щодо застосування. Існування та подальше збереження кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації зумовлюється такими вирішальними факторами, як соціальні, нормативно-правові та кримінологічні. Проаналізувавши підходи щодо обґрунтованості криміналізації декларування недостовірної інформації, можна дійти висновку, що зазначене питання потребує подальшого наукового обґрунтування та доопрацювання.

Список використаних джерел:

1. Коробеев, А. И. Уголовная наказуемость общественно опасных деяний (основания установления, характер и реализация в деятельности органов внутренних дел) : учебное пособие. Хабаровск : Хабаровская высшая школа МВД СССР, 1986. 80 с.
2. Борисов В.И. Основные проблемы охраны безопасности производства в уголовном законодательстве Украины : автореф. дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.08. Харків, 1993. 34 с.
3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 р. URL: https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_c16?lang=ru (дата звернення: 12.05.2021).
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#Text> (дата звернення: 12.05.2021).
5. Інтерв'ю Юрія Барабаша «Юрій Барабаш: Від конституційної кризи до антикорупційного дефолту. Потрібен зворотній рух. *Юридичний вісник України*. URL : <https://yvu.com.ua/yurij-barabash-vid-konstytutsijnoyi-kryzy-do-antykoruptsijnogo-defoltu-potriben-zvorotnij-ruh/> (дата звернення: 12.05.2021).
6. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / В. І. Борисов, В.Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред.: В. Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2015. С. 73.
7. Пинаев А. А. Курс лекций по Общей части уголовного права. Харьков : Юрид. Харьков, 2001. Книга первая : О преступлениях. 289 с.
8. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 12.05.2021).

9. Полькін К. К. Про обґрунтованість криміналізації декларування недостовірної інформації. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. № 1. С. 142–155.

10. Митрофанов І. І. Що потрібно для подолання корупції? Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції : зб. тез доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 31 берез. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінол. асоц. України. Харків : ХНУВС, 2017. 228 с. С. 41-42.

11. Бульба І. В. Кримінальна відповідальність за декларування недостовірної інформації: проблемні аспекти. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції* : зб. тез доп.

V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 31 берез. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінол. асоц. України. Харків : ХНУВС, 2017. С. 125-127.

12. Попович В. П. Окремі проблеми встановлення кримінальної відповідальності за декларування недостовірності інформації. URL : <http://er.nau.edu.ua:8080/handle/NAU/13445> (дата звернення: 12.05.2021).

13. Юртаєва К. В. Зарубіжний досвід криміналізації декларування недостовірної інформації та неподання декларації. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції* : зб. матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 15 квітня 2016 р.). Харків : ХНУВС, 2016. С. 185–188.

Alona Aheienko. On the validity of criminalization of declaring unreliable information

The article is devoted to the problem of substantiation of criminalization of Article 366-2 of the Criminal Code of Ukraine (hereinafter – the Criminal Code of Ukraine), the definition of its practical and theoretical significance. Combating corruption in Ukraine is one of the most important tasks of our state, which causes significant economic and political damage, seriously hampers its progressive development. One of the main directions of state policy is the creation of an effective system for preventing and combating corruption, identifying and overcoming its preconditions and consequences, exposing corruption and corruption-related offenses, as well as adopting regulations on bringing perpetrators to justice for their violations. The urgency of the issues raised at the present stage of development of Ukraine is due to the active participation of our state in the international legal arena and further improvement of the current Criminal Code of Ukraine, which should be carried out taking into account generally accepted international and European legal standards and principles. The lack of rules in national law until 2014 that would establish administrative and criminal liability for declaring knowingly inaccurate information, of course, allowed such persons not to declare part of their property or income that does not correspond to their official wealth and may indicate the facts of their illegal enrichment. However, Art. 366-1 of the Criminal Code of Ukraine was found to be contrary to the Constitution of Ukraine, the Constitutional Court of Ukraine concluded that the use of legal structures that lack a clear list of laws makes it impossible to unambiguously define the range of subjects of crime, and reference rules make it impossible to establish their addressees. December 4, 2020 in accordance with the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Establishing Liability for Declaring Inaccurate Information and Failure to Declare a Declaration of a Person Authorized to Perform State or Local Self-Government Functions" 366-1 of the Criminal Code of Ukraine was excluded and supplemented by Art. 366-2 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: corruption, prevention of corruption, declaration, unreliable information, subject of declaration.

